

ВПЛИВ ВАЛЮТНОЇ ПОЛІТИКИ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

Розглянуто проблеми регулювання і контролю валютного ринку в контексті ролі валютної політики у забезпеченні економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека держави, валютна політика, національна валюта, міжнародний платіжний оборот, загрози стабільності грошей, законодавство у валютній сфері.

Рассмотрены проблемы регуляции и контроля валютного рынка в контексте роли валютной политики в обеспечении экономической безопасности государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, валютная политика, национальная валюта, международный платежный оборот, угрозы стабильности денег, законодательство в валютной сфере.

The article highlights the issues of regulation and control of currency market in the context of currency policy's role for guaranteeing economic safety of the state.

Key words: economic safety of the state, currency policy, national currency, international money turnover, threatens for currency stability, currency legislation

Постановка проблеми. Валютна політика – це частина загальноекономічної політики, що являє собою комплекс регулюючих заходів, які здійснюють держава і міжнародні фінансові інститути з метою впливу на фінансові правовідносини [1, с. 126].

Вона спрямована на досягнення головних цілей економічної політики держави: забезпечення усталеності економічного росту; підтримка рівноваги платіжного балансу; стримання росту інфляції тощо.

Юридично валютна політика оформляється валютним законодавством – сукупністю правових норм, що регулюють порядок вчинення операцій із валютними цінностями в країні та за її межами, а також валютними угодами (двосторонніми й багатосторонніми) між державами з валютних проблем.

На сучасному етапі формування ефективної валютної політики набирає актуального і важливого значення, оскільки від неї значною мірою залежить не тільки розширення зовнішньоеконо-

мічних стосунків з іншими державами світу, а й загальна економічна безпека країни.

Стан дослідження. Свій внесок у дослідження окремих питань регулювання валютних правовідносин внесли такі українські науковці, як Л. Кравченко [2], С. Половко [3], О. Северин [4] та інші. Але вони розглядають проблеми регулювання валютного ринку без визначення місця валютної політики у забезпеченні економічної безпеки держави.

Мета дослідження обумовлена важливістю валютної політики в економічному житті держави і полягає у визначенні концептуальних засад її подальшого розвитку.

Виклад основних положень. Формуючи елементи валютної політики, слід враховувати тенденції посилення міжнародних функцій національних валют в умовах економічної глобалізації. Національні грошові одиниці беруть участь у міжнародних розрахунках. При цьому масштаби участі кожної національної валюти у міжнародному платіжному обороті визначаються низкою чинників: історичних, економічних, міжнародно-правових, а також національною політикою.

Основи валютної політики України закладені в Конституції України, яка визначає необхідність забезпечення стабільності національної грошової одиниці [5, ст. 99].

Найбільша загроза стабільності грошей лежить у площині грошово-кредитної політики, котра вимагає високої компетентності, що не терпить волюнтаристичного втручання й зовнішнього тиску. Визнаючи, що за роки кризи 90-х років економіка України понесла значні втрати на пострадянському просторі, не можна замовчувати й той факт, що сумарний показник інфляції тоді також був найвищим саме в Україні.

Зрозуміло, що на цьому позначилися різні причини, багато з яких перебувають за межами грошово-кредитної політики. Однак і вона не була збалансованою, стратегічно зваженою, розвивалася головним чином на принципах оперативного реагування, а отже, не працювала на перспективу. Були допущені грубі помилки при виході з рубльової зони. Україна занадто пізно провела грошову реформу – останньою серед пострадянських країн. З іншого боку, негативно позначилося на грошовому ринку використання протягом тривалого часу практики прямого емісійного обслуговування дефіциту державного бюджету.

Цей негативний досвід необхідно враховувати для забезпечення надійної грошової стабілізації в майбутньому та при формуванні концептуальних засад грошової та валютної політики країни.

Після проголошення незалежності Україна розпочала створення власного національного законодавства у сфері валютного регулювання і контролю.

Забезпечення стабільності національних грошей та їх реальної ціни молоді незалежна держава не могла здійснювати без відповідної валютної політики. Тому на початку 1993 р. Кабінет Міністрів України прийняв Декрет «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», яким ввів до юридичного обігу такі поняття, як «валюта України», «резиденти», «нерезиденти», «валютний контроль», «конвертована валюта», «уповноважений банк» та інші [6].

Пріоритетними завданнями вищенаведеного Декрету були:

- стабілізація курсу українського карбованця до іноземних валют;
- концентрація валютного попиту та пропозиції;
- поступова ліквідація паралельного обігу іноземних і національних валют;
- залучення валютних коштів в Україну;
- скорочення імпортованої інфляції [7, с. 66].

Декретом встановлено основні принципи проведення операцій з валютою України та з іноземною валютою на території України, операцій на валютному ринку, розмежовано повноваження органів влади та визначено функції банківської системи в регулюванні валютних ресурсів. Цей декрет поклав початок формуванню певної системи валютного регулювання і валютного контролю, що мало сприяти оздоровленню економіки в цілому.

Але разом з тим зазначений Декрет має низку недоліків. По-перше, відсутня класифікація валютних операцій, яка має істотне значення для визначення правого режиму того чи іншого виду операцій; по-друге, в Декреті не зазначено ні цілей, ні напрямів, ні форм, ні видів валютного контролю; по-третє, чітко не визначено компетенцію органів державного управління у сфері валютного регулювання і контролю.

Визначаючи як головний орган валютного регулювання в Україні Національний банк України, Декрет передбачає виконання окремих функцій регулювання іншими органами державного управління. При ньому не міститься вказівок на наявність єдиної національної системи органів валютного регулювання і контролю та не передбачається конкретного порядку визначення їх функцій та повноважень.

Якщо Національний банк України здійснює валютний контроль безпосередньо та через уповноважені банки, то Кабінет Міністрів України передоручає свої функції у галузі валютного контролю іншим

органам державного управління. На сьогодні ці функції виконуються Міністерством фінансів України, Державною митною службою України, органами державної податкової служби. Хоча Декрет не відносить до органів і агентів валютного контролю ні Міністерство фінансів, ні державні податкові інспекції. Правовий статус та повноваження зазначених органів закріплені різними нормативними актами, які практично не пов'язані один з одним і не створюють єдиної системи.

Окремі органи валютного контролю, що перераховані у Декреті, на сьогодні не виконують закріплених за ними функцій і повноважень. Так, статтею 13 Декрету визначено, що Державний комітет зв'язку і інформатизації України повинен здійснювати контроль за додержанням правил поштових переказів та пересилання валютних цінностей через митний кордон України. Проте на практиці цю функцію виконують уповноважені банки та органи Державної митної служби України.

Переважну більшість серед чинних джерел валютного законодавства становлять нормативні акти Національного банку України, які видаються у формі інструкцій, постанов, роз'яснень та листів. Слід зазначити, що в нормативних актах Національного банку України визначено порядок обігу іноземної валюти на території України, порядок переміщення валюти та валютних цінностей через митний кордон України та здійснення переказів іноземної валюти фізичними особами, порядок застосування іноземної валюти в страховій діяльності, засади здійснення Національним банком функцій головного органу валютного регулювання і контролю.

В цілому валютно-курсова політика Національного банку України спрямована на забезпечення стабільності курсу гривні, підвищення ефективності діяльності українських експортерів та стимулювання зростання виробництва; збільшення золотовалютних резервів при своєчасному погашенні зовнішнього боргу.

Разом із тим повільні темпи структурної перебудови, великі політичні ризики та недосконала правова база захисту приватної власності сприяли посиленню процесів відпливу капіталів з України. Крім того, значні інфляційні очікування в економіці призвели до підвищення попиту як суб'єктів господарювання, так і населення на фінансові активи у вигляді конвертованої валюти, які за умов інфляції стають надійним захистом купівельної спроможності споживачів [8, с. 91–94].

Тому здійснення валютної лібералізації валютного ринку України та зняття валютних обмежень потребують посилення контролю за суворим дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності валютного законодавства України, заходів, передбачених Указами

Президента України, постановами Кабінету Міністрів України та інструкціями Національного банку щодо децентралізації і лібералізації валютного ринку.

Ізолювати свою економіку від міжнародних ринків у сучасному світі, коли переважає вільний рух капіталів, у принципі безперспективно. Але проблема обмеження відпливу капіталу з країни залишається гострою, і для її подолання необхідний арсенал різноманітних заходів, у тому числі жорсткість валютного режиму. Країни з розвинутою ринковою економікою у питанні боротьби з рухом нелегального капіталу поступово перейшли від валютного до фінансового контролю. Україна в цьому відношенні явно відстає, у тому числі через відсутність відповідного апарату, який міг би здійснювати подібний контроль.

Не менше питань виникає при визначенні напрямів валютної політики. Першою проблемою, з якою зіштовхнулася Україна в зв'язку з введенням національної валюти, стало створення ефективно функціонуючого відповідного ринку. У зв'язку з тим, що на процес курсоутворення довгий час намагалися впливати адміністративними методами, створити подібний легальний ринок було надто складно. Можливість впливу на валютний ринок Національного банку надзвичайно важлива, але цей вплив насамперед має здійснюватися ринковими методами, головним чином, за допомогою валютних інтервенцій.

Досвід країн з низьким рівнем валютних резервів підтверджує, що стримувати обмінний курс, вдаючись лише до адміністративних заходів, неможливо.

У Посланні Президента України від 30 квітня 2002 року «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки» обґрунтовується модель економічного росту, першоосновою якої є забезпечення стійкої стабільності національної грошової одиниці. Саме ця позиція розглядається як ключова передумова реалізації курсу євроінтеграції України.

Необхідно здійснити додаткові заходи, спрямовані на забезпечення надійної збалансованості валютного ринку, істотне зростання золотовалютних резервів держави, удосконалення структури платіжного та зовнішньоторговельного балансів, створення умов для повернення з-за кордону національного капіталу, сприяння прямим іноземним інвестиціям.

Існує декілька ключових позицій, що визначають грошову стабілізацію не тільки в короткостроковій, але і в довгостроковій перспективі. Це насамперед курсова політика. Необхідна суттєва лібералізація валютного ринку, підтримання плаваючого валютного курсу,

який повинен визначатися взаємодією ринкових факторів, вільних від адміністративних обмежень. Такий валютний режим збалансує реальний попит на іноземну валюту з її пропозицією, урівноважує торговий баланс, сприяє економічному зростанню.

Це потребує посилення ролі Національного банку України і відчутно підвищує вимоги до нього. Уряд і НБУ повинні забезпечити реалізацію Комплексної програми реформування вітчизняної банківської системи згідно зі стандартами ЄС. Необхідна достатня і надійна правова база діяльності банківських інституцій, посилення конкуренції між ними, удосконалення механізмів банківського нагляду.

Напрями монетарної політики повинні передбачати комплекс змінних індикаторів фінансової сфери, спрямованих на здійснення за допомогою інструментів грошово-кредитної політики регулювання грошового обігу та кредитування економіки з метою забезпечення стабільності грошової одиниці.

Необхідне забезпечення стабілізаційних тенденцій у динаміці обмінного курсу гривні до долара США із певним розширенням гнучкості та меж щоденних коливань за рахунок дещо меншого впливу Національного банку на його формування. Одним із головних орієнтирів курсової політики є запобігання значній ревальвації реального ефективного обмінного курсу гривні. Реалізація зазначеної політики сприятиме стримуванню інфляції, розвитку зовнішньоекономічної діяльності та внутрішнього виробництва, дедоларизації економіки, а також підвищенню довіри до національної грошової одиниці.

Надалі важливішого значення набуватиме поступова лібералізація правил роботи на валютному ринку з подальшим приведенням чинного законодавства у відповідність до стандартів країн ЄС та міжнародних організацій, з якими Україна має домовленості про співпрацю. Пріоритетність інтеграції України в ЄС не повинна вступати у протиріччя з іншими стратегічними напрямками зовнішньополітичної та економічної діяльності держави. Зберігають своє значення розвиток та поглиблення взаємовигідних зв'язків з Росією. Так само велика увага має приділятися співробітництву з США, відносинам з країнами СНД, Центральної та Південно-Східної Європи, інших регіонів світу.

Необхідно запровадити механізм довгострокового прогнозування ситуації на грошово-кредитному ринку і розробки концептуальних засад валютної політики.

Оцінюючи перспективи курсоутворення національної валюти України, валютну лібералізацію в нашій країні доцільно здійснювати поетапно, виходячи з чітко сформульованих цілей проведення кожного

заходу щодо зняття обмежень на валютні операції, з урахуванням поточного стану економіки й зобов'язань з погашення зовнішнього боргу.

Рішучі заходи щодо лібералізації валютного ринку можливі тільки тоді, коли досягнуто реальних успіхів в економіці, стали стійкими темпи економічного росту, радикально покращився підприємницький й інвестиційний клімат.

У найближчій перспективі доцільно здійснити валютну лібералізацію, що стимулює приплив іноземних інвестицій, у тому числі продовжити лібералізацію валютного ринку для нерезидентів (спрощення порядку використання коштів з рахунків в іноземній валюті, зняття обмежень на репатріацію доходу від інвестицій у вигляді дивідендів за акціями і купонами за облигаціями тощо).

У цілому ж, треба скорегувати валютний режим так, щоб він, з одного боку, забезпечував реальну конвертованість гривні за поточними операціями, а з іншого – зберігав державний контроль за рухом капіталів.

Важливе значення в розвитку валютних відносин та в упорядкуванні здійснення валютних операцій має Постанова Верховної Ради України «Про концепцію проекту Закону України про валютне регулювання» від 31 жовтня 1995 р., в якій проводиться ідея суворої гарантованості власникам валютних рахунків (фізичним та юридичним особам) на території України вільно розпоряджатися своїми коштами і недопустимості їх примусового перерахування у валюту України [9].

Такий зміст вищезазначеної норми, з одного боку, гарантує неможливість застосування державою в особі її уповноважених органів компенсаційного вилучення валютних коштів резидентів із рахунків в уповноважених банках, а з іншого – не містить чітко відпрацьованого механізму здійснення таких гарантій.

У той же час недостатньо обґрунтованим видається законопроект «Про валютне регулювання і валютний контроль» № 3043, зареєстрований в парламенті 30 січня 2007 р. Якщо в цілому оцінювати розроблений законопроект, то можна зробити висновок, що запропоноване зняття обмежень на капітальні операції може привести до прискорення відпливу капіталу за кордон (за оцінками експертів – приблизно 5 млрд дол. США). Окремі норми законопроекту (а саме, ст. 11.5, що передбачає можливість застосування штучного офіційного курсу) суперечать міжнародним зобов'язанням України [10].

Висновки. Отже, розвиток валютного обігу в Україні забезпечується за допомогою державного впливу на валютні відносини з боку спеціально уповноважених органів із різним правовим статусом та повноваженнями, тому на практиці виникають труднощі у застосуванні валютно-

го законодавства та валютного контролю. Досі не створено механізмів взаємодії таких органів державного управління у сфері валютного регулювання, що послаблює позиції держави на валютному ринку і гальмує процес інтеграції у міжнародну систему господарських зв'язків.

Валютне законодавство перебуває на етапі активного становлення і розвивається головним чином завдяки підзаконним нормативно-правовим актам, інструкціям, положенням і навіть листам Національного банку України, Державної податкової адміністрації України та інших органів, і такий стан речей на деякий час дозволив відстрочити дату прийняття єдиного законодавчого акта про валютне регулювання.

Впорядкування норм валютного законодавства України має здійснюватися комплексно, з проведенням систематизації всіх нині діючих правових норм, які регулюють діяльність резидентів та нерезидентів на валютному ринку України. Систематизація валютного законодавства України також є необхідною передумовою розвитку відносин міжнародного кредитування. Основна мета заходів щодо систематизації чинного законодавства – зробити його доступнішим і зрозумілішим, більш зручним для практичного застосування суб'єктами підприємницької діяльності.

Виклад основної маси норм валютного законодавства у підзаконних актах, обумовлює непостійність і безсистемність правової основи валютного обігу в Україні. Існуючі норми та правила містяться в сотнях нормативних актів, які постійно змінюються, що ускладнює механізм їх застосування та орієнтації в них навіть спеціалістів.

Реальною потребою сьогодення є прийняття Закону України «Про валютне регулювання і валютний контроль», який дозволив би детальніше визначити види валютних операцій в Україні, а також правовий режим їх здійснення та правовий статус осіб, які виконують операції з валютними цінностями; уникнути дублювання правового регулювання одних і тих же відносин та невизначеності правового регулювання інших; визначити компетенцію усіх органів, які здійснюють державне управління у сфері валютних правовідносин.

Доцільним, з методологічної точки зору, є попередня розробка і прийняття Концепції системи валютного регулювання і контролю, яка б визначила місце валютної політики у загальній економічній політиці, її координацію з діями державних органів влади в галузі монетарної, бюджетної, фінансової та інвестиційної політики.

---

1. Макуха С. Валютна політика України в контексті економічної глобалізації / С. Макуха // Підприємство, господарство і право. – 2002. – № 11. – С. 126–128.

2. Кравченко Л.М. Правові засади валютного регулювання і контролю в Україні / Л.М. Кравченко. – К.: Київ. нац. торг. екон. ун-т, 2005. – 156 с.
3. Половко С.М. Правове регулювання банківських валютних операцій в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / Київськ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка / С.М. Половко. – К., 2004. – 13 с.
4. Северин О. Наріжні камені валютного регулювання і контролю (термінологія) / О. Северин // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 6. – С. 70–73.
5. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.93 № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17 – Ст. 184.
7. Василик О.Д. Державні фінанси / О.Д. Василик. – К.: Либідь, 2003. – 302 с.
8. Ющенко В.А. Валютне регулювання / В.А. Ющенко, В.І. Міщенко. – К.: Знання, КОО, 1999. – 182 с.
9. Про концепцію проекту Закону України про валютне регулювання: Постанова Верховної Ради України від 31.10.1995 № 412/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 43. – Ст. 315.
10. Про валютне регулювання і валютний контроль: Проект Закону України від 30.01.2007 № 3043. [Електронний ресурс]: ufs.com.ua/stories/docs_101848.doc.